

de Mimari" (s. 21-49) ve "Kitap ve Minyatür" (s. 93-100) adlı bölümleriyle resim açıklamaları kısımlarını (s. 539-605) hazırlamıştır. Bu cilt, iki uzman tarafından paylaşılan sanat konularını teker teker ele aldıktan sonra İslâm sanatının çeşitli ülkelerde ve pek çok dalda verdiği eserleri, iyi kalitede kâğıda temiz basılmış resimlerle ve bunların açıklamalarıyla birlikte tanıtıyordu. Bu kitap, içindeki malzemenin zenginliği bakımından İslâm sanatıyla uğraşanların bir başvuru eseri olarak uzun süre değerini korumuştur. Glück'ün İslâm sanatıyla ilgili son önemli eseri, Viyana Müzesi'nde bulunan ve 1550-1575 yılları arasında hazırladığı anlaşılan bir Bâbürlü "Hamzanâme"sindeki 100 kadar minyatüre dair olup İran resim sanatının Hint resim sanatına yaptığı etkiyi ortaya koymaktadır (*Die indische Miniaturen des Hamza-Romanes im Österreichischen Museum in Wien und in anderen Sammlungen*, Wien 1925).

BİBLİYOGRAFYA :

K. Blauensteiner, "In Memoriam Heinrich Glück", *Litterae Orientalis*, Wien 1930, s. 12-16; *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Graz-Köln 1959, II, 12; Oktay Aslanapa, *Türkiye'de Avusturyalı Sanat Tarihçileri ve Sanatkarlar*, İstanbul 1993, s. 26-27; *Belvedere*, X, Wien 1931, s. 1 vd.; *Cicerone*, XXII, Wien 1930, s. 404; Thieme-Becker, "Glück, Heinrich", *Künstlerlexikon*, XIX, 251; Semavi Eyice, "Glück, Heinrich", *DBİst.A*, III, 403.

SEMÂVİ EYİCE

GNOSTİSİZM

(bk. İRFÂNİYYE).

GOEJE, Michael Jan de

(1836-1909)

Hollandalı şarkiyatçı.

13 Ağustos 1836 tarihinde Hollanda'nın Dronrijp kasabasında doğdu; babası bir Protestan rahibi idi. 1854'te Leiden Üniversitesi'nin Doğu Dilleri Bölümü'nde yüksek öğrenimine başlayarak burada R. P. A. Dozy ve Th. W. J. Juynboll'un öğrencisi oldu. 1860'ta fakülteyi bitirip Juynboll'un yanında asistan kaldı. Aynı yıl *Specimen e literis orientalibus exhibens descriptionem al-Maghrebi, sumtam e libro regionum al-Jaqubii* (Ya'kübî'nin *Kitâbü'l-Büldân*'ından seçilen örneklerle Mağrib'in tanıtılması) adlı teziyle doktor unvanını aldı ve arkasından İn-

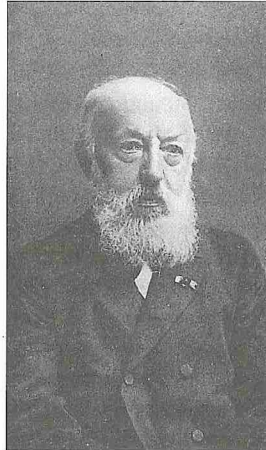
giltere'ye giderek çalışmalarını Oxford Üniversitesi'nde yürüttü. Bu arada Bodleian Kütüphanesi'ndeki Arapça tarih ve coğrafya yazmalarını da tanıma fırsatı buldu. 1866'da Leiden Üniversitesi Arapça Kürsüsü'ne Juynboll'un yerine profesör olarak tayin edildi ve emekliliğine kadar (1906) burada çalıştı. Uzun öğretim üyeliği sırasında şarkiyat alanında M. Th. Houtsma, Ch. Snouck-Hurgronje, G. Van Vloten, H. G. Kleyn gibi meşhur âlimlerin yetişmesinde önemli rol oynadı.

De Goeje, İslâm coğrafyası ve tarihyle ilgili pek çok temel yazma eserin yayımını gerçekleştirerek haklı bir ün kazanmıştır. 1863'ten itibaren üyeliğine kabul edildiği Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın yayın organı olan *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*'ta çeşitli çalışmaları yayımlandı. Belâzürî'nin *Fütûhu'l-büldân*'ını, Leiden ve British Museum'daki nüshalarını karşılaştırarak üç bölüm halinde yayımlayan de Goeje (Leiden 1863-1866), ardından hocası Dozy ile birlikte coğrafyacı İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müşâk* adlı eserinin Kuzey Afrika ve Endülüs'le ilgili bölümünü Arapça aslı ve Fransızca tercümesiyle birlikte neşretti (*Description de l'Afrique et de l'Espagne*, Leiden 1866). Daha sonra 1869-1871 yılları arasında, müellifi bilinmeyen *Kitâbü'l-Uyûn ve'l-ğadâ'îk* adlı eserle İbn Miskeveyh'in *Tecâribü'l-ümem*'ini *Fragmenta historicorum arabicorum* serisi içinde yayımladı. Bu arada İstahri'nin *Mesâlikü'l-memâlik* adlı eserini *Bibliotheca geographorum arabicorum* serisinin I. cildi (Leiden 1870) ve İstahri hakkındaki "Die Istakhri-Balkhi Frage" başlıklı çalışmasını da bir makale olarak neşretti (*ZDMG*, XXV, 42 vd.). Bunların ya-

nında Makdisî'nin *Ahşenü't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm*'ini yine *Bibliotheca geographorum arabicorum* serisinin III. cildi (1877), İbnü'l-Fakih el-Hemedânî'nin *Kitâbü'l-Büldân*'ını yazarın biyografisiyle ve esere ait Latince bir önsözle birlikte aynı serinin V. (1885), İbn Hurdâzbih'in *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'i ile Kudâme b. Ca'fer'in *Kitâbü'l-ğarâc*'ının bir bölümünü VI. (1889), İbn Rüste'nin *Kitâbü'l-A'lâkı'n-nefise*'si ile Ya'kübî'nin *Kitâbü'l-Büldân*'ını VII. (1892), Mes'ûdî'nin *Kitâbü't-Tenbih ve'l-işrâf*'ını da VIII. (1894) cildi olarak yayımladı. Ayrıca meşhur tarihçi Taberî'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'ünü de 1879 yılından 1901'e kadar üç bölüm halinde ve on beş cilt olarak iki zeyiyle birlikte neşrederek (Leiden) arkasından da İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*'sını çıkardı (Leiden 1904).

1866 yılından itibaren ara vermeksizin kırk yıl boyunca öğretim üyeliğini sürdürdüğü Leiden Üniversitesi'nden 1906'da yerini öğrencisi Snouck-Hurgronje'ye bırakarak emekliye ayrılan de Goeje Varner Vakfı'nın başına geçti ve ölünceye kadar çalışmalarına devam etti. Bu dönemde çıkardığı ilk eser, daha önce 1852'de W. Wright tarafından yayımlanmış olan İbn Cübeyr'in seyahatnâmesidir (London 1907). De Goeje'nin ilgilendiği konulardan biri de Çingeneler'in tarihidir. Bu topluluğun kökenlerini incelemiş olduğu *Bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners* adlı eserini 1875'te Amsterdam'da yayımlamış, daha sonra da bu konuyla ilgili olarak özellikle Avrupa Çingeneleri'nin dilleri üzerine Arapça'nın doğrudan etkisini ele alan çeşitli makaleler yazmıştır. De Goeje'nin ayrıca *Mémoire sur la conquête de la Syrie* (Leiden 1900) adlı bir kitabı vardır.

De Goeje'nin emekli olmasından sonra bazı öğrenci ve meslektaşları onun adına 28 Haziran 1907 tarihinde "Stichting de Goeje" adıyla bir vakıf kurmuşlardır. Avrupa'daki şarkiyat çalışmalarına büyük katkısı olan ve mesleğinde ulaşılması zor bir başarı elde eden de Goeje, bu alanda faaliyet gösteren birçok dernekle akademik kuruluşun üyesiydi ve büyük emeğinin geçtiği *The Encyclopaedia of Islam*'ın da ilk yayın kurulu başkanlığını yapmıştı. Yukarıda belirtilen çalışmalarının yanında çeşitli ilmi dergilerde pek çok makalesi yayımlanmış olan de Goeje 17 Mayıs 1909 tarihinde Leiden'de öldü.

Michael
Jan de Goeje

BİBLİYOGRAFYA :

J. Fück, *Die arabischen studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 211-216; Zirikli, *el-A' lām*, VIII, 297; Necib el-Aktik, *el-Müsteşrihün*, Kahire 1980, II, 312-314; Bedevî, *Mevsu'atü'l-müsteşrihün*, s. 148-157; Ebü'l-Kâsım Sehâb, *Ferheng-i Hâ-verşinâsân*, Tahran, ts., s. 156-157; "La fondation de Goeje", *JRAS* (1909), s. 165-167; Cl. Huart, "Michael de Goeje", *JA*, XIV (1909), s. 192-196; P. K. Kokovtsov, "Mikhail Yan de Gue 1836-1909", *Izvestiya Imperatorskoyi Akademii Nauki*, VI/3, St. Petersburg 1909, s. 713-718; A. Kluyver, "Michael-Jan De Goeje", *Journal of the Gypsy Lore Society*, III/1, July 1909, s. 1-4; Fr. de Jong, "Middle Eastern Studies in the Netherlands", *MESA Bulletin*, XX/2 (1986), s. 171-186; "Goeje, Michael Jan de", *EBr.*², V, 329.

DAVUT DURSUN

GOETHE, Johann Wolfgang von

(1749-1832)

İslâmiyet'e
yakınlık duyduğu bilinen
Alman edip ve şairi.

Frankfurt'ta dünyaya geldi. Babası, Frankfurt şehir meclisinde imparatorluk müşaviri olan hukukçu Johann Caspar Goethe, annesi belediye ve mahkeme reisinin kızı Catherina Elisabeth Textor'dur. Goethe kendi ifadesine göre hayat anlayışını babasından, şen tabiatını ve hayal kurma gücünü annesinden teravüs etmiştir.

Goethe çok iyi bir eğitim gördü ve daha çocukluğunda mâlikânelerindeki muhteşem kütüphanede özel hocalardan Grekçe, Latince, İbrânîce, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, tarih, coğrafya, teoloji, tabii ilimler, matematik, resim ve müzik dersleri aldı; ayrıca çeşitli spor dallarında hüner sahibi oldu. O yıllarda annesinin ve büyükannesinin aracılığıyla *Binbir Gece Masalları*'nı tanıyan Goethe'nin çocukluğu, Avrupa'ya, seyahatnâmelerdeki tasvirler ve yapılan çeviriler yoluyla yansıyan büyümlü Şark imajının ilgi gördüğü bir döneme rastlar.

On altı yaşında iken babasının ısrarıyla hukuk öğrenimi görmek için Leipzig'ye gitti. Üç yıl sonra rahatsızlanarak geri döndü; ancak 1770'te tahsilini tamamlamak üzere Strassburg Üniversitesi'ne girdi ve ertesi yıl diplomasıyla birlikte avukatlık yetki belgesi aldı. Buradaki öğrenciliği sırasında, aynı şehre gelen ünlü hümanist yazar ve filozof Johann Gottfried Herder ile tanışarak yakın bir dostluk kurdu. Herder, Araplar'ın Kur'an'a sahip olmaları gibi Avrupa'ya hükmeden Almanlar'ın da kendi dillerinde ya-

zılmış klasik bir kitaplarının olması halinde Latince'nin Alman diline asla hükmedemeyeceğini ve bu milletin yolunu şaşırmayacağını belirterek ona ısrarla Kur'an-ı Kerim'i, özellikle George Sale'nin 1734'te neşredilen tercümesini okumasını tavsiye etti (Mommsen, *Goethe und der Islam*, s. 7).

O sırada Fransa'nın idaresi altında bulunan Strassburg'dan hukuk doktoru olarak Frankfurt'a dönen Goethe serbest avukatlık yapmaya başladı. Bu arada haftada iki gün yayımlanan *Frankfurter Gelehrten Anzeige* adlı, ilmî yazıların ağırlık taşıdığı bir dergide Herder, Johann Heinrich Merck ve Johann Georg Schlosser'le birlikte çeşitli makaleler yazdı. Kiliseye hücum etmesinden dolayı bu grupla rahipler arasında şiddetli mücadeleler oldu. Herder'in tavsiyesi üzerine Kur'an'la ilgilenen Goethe, 1772 yılında rahip Friedrich David Megerlin'in Arapça aslından Almanca'ya yaptığı ve İslâmiyet aleyhtarını bir önsözle takdim ettiği Kur'an-ı Kerim tercümesi hakkında *Frankfurter Gelehrten Anzeige*'de yayımlanan bir tenkit yazısı kaleme aldı. Bu makalede, Megerlin'in Kur'an'ı hakkıyla tercüme edemediğini ve kitabın onun yazdıklarıyla kıyaslanamayacak kadar yüce fikirlerle sahip olduğunu belirterek lâyıkıyla bir tercümenin ancak şu şekilde yapılabileceğini tahayyül ettiğini açıkladı: "Kur'an'ın şümülünü kavramaya meyyal, çok keskin bir zekâyâ sahip, şair ruhlu bir Alman mütercimim, Şark'ın mehtaplı berber seması altında ve ilâhî vahyin geldiği yere kuracağı çadırda Kur'an'ı bir peygamberin ruh hali içerisinde okuduktan sonra tercümeyle başlaması en büyük arzumdur" (Mommsen, *Im Islam*, s. 14). Goethe daha sonra, özellikle Ludovico Marraccius'un Arapça'dan Latince'ye yaptığı tercümeden faydalanarak on ayrı süreden bir "Kur'an özeti" (Koran Auszüge) meydana getirdi. Bu esere aldığı süreler incelendiğinde onun Kur'an-ı Kerim'deki, düşünenlerin Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerini tabiattaki tecellilerde müşahede edeceklerine ve Hz. Muhammed'in insanlık için yüklendiği görevle temas eden âyetlere özel bir ilgi duyduğu görülür; bilhassa Allah'ın birliği esasının vurgulanması çok dikkat çekicidir. Bu çalışma sırasında ilgisini Hz. Muhammed'in görevi ve şahsı üzerinde yoğunlaştırması onu "Mahomet" adlı büyük bir tiyatro eserinin hazırlığına yöneltti. Taslak halinde kalan bu drama hakkında gerek kendisinin verdiği

bilgilerden, gerekse ölümünden sonra ele geçen bazı müsveddelerden işleme-yi düşündüğü ana temanın tevhid akidesi olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu eser için kaleme aldığı, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma arasında karşılıklı terennüm şeklinde geçen bir parça sonradan müstakil bir şiir halinde ve "Mahomets Gesang" (Muhammed'in nağmesi) adıyla *Göttinger Musealmanac* dergisinde yayımlanmıştır (1774). Şiirde, kayalar arasından doğmuş bir nehre benzetilen Hz. Muhammed'in mânevî gücünün kardeşleri olan ırmak ve dereleri de bünyesinde toplayarak okyanusa (Allah'a) ulaşması ifade edilmektedir.

1772 yılının Mayısından Eylülüne kadar Wetzlar'daki devlet istinaf mahkemesinde staj yapan Goethe, burada kendisi gibi hukuk stajı yapan Johann Georg Christian Kestner'le arkadaş oldu. Kestner'in Goethe hakkındaki tesbit ve intibaları şöyledir: "Hakiki bir dehaya, güçlü bir karaktere ve fevkalâde canlı bir tahayyül kudretine sahip; düşünce tarzı asildir. Her türlü baskıdan nefret eder. Belirli esaslar hakkındaki fikirlerini pek az kimsese açar. Kiliseye gitmez, günah çıkartmaz, şaraba batırılmış mukaddes ekmekten yemez. Hıristiyan dinine karşı saygı besler, fakat bizim din adamlarımızın tasavvur ettikleri şekilde değil. Gelecekteki bir hayata, daha iyi bir yaşayışa inanır. Hakikat peşinde koşar, çok okumuş, çok bilgi edinmiş, daha çok da tefekkür ve muhakeme etmiştir. Çocukları fazla sever, tertemiz bir seciyesi vardır. Fikir ve düşüncelerini olduğu gibi anlatmaz. Hatta bizzat kendisi de daima mecazen konuştuğu ve hiçbir vakit maksadını gerçek mânasıyla ifade edemediği kanaatinde; fakat bunun yaşlandıkça değişeceğini ve ileride fikirlerini, maksatlarını olduğu gibi açıklayabileceğini ümit etmektedir" (*Goethes Gespräche*, I, 60). Rahatsızlanarak tahsilini yarım bıraktığında kendisine destek olan anne dostu Susanne Katharina von Klettenberg de onun dinsizliğe değil Hıristiyanlık dışı fikirlere sapmış olduğunu belirtir. Goethe, Wetzlar'da iken Herder'e yazdığı bir mektubunda şöyle demiştir: "Kur'an'da Mûsâ'nın dua ettiği gibi dua etmek istiyorum: Yâ rabbi, benim dar olan göğsümü genişlet!" (*Goethes Briefe*, I, 132).

1774 yılının son günlerinde Paris'e yaptığı bir seyahat dolayısıyla Frankfurt'tan geçen Weimar Dükü Karl August, Goethe ile tanıştı ve dönüşünde onu Weimar'a davet etti. Bu sıralarda annesinin vesâ-